

DLOUHODOBÁ NEZAMĚSTNANOST TEORIE, PRAXE

(seminární práce k předmětu Pracovní trh a politika zaměstnanosti)

Vypracovaly: Tereza Tešnarová
Petra Žličářová

MU Brno, 2004

1	Teorie	3
1.1	Kdo je dlouhodobě nezaměstnaný	3
1.2	Příčiny a důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti	3
2	Praxe	4
2.1	Situace v ČR	4
2.1.1	Aktivní politika zaměstnanosti jako řešení dlouhodobé nezaměstnanosti	6
2.2	ČR ve srovnání se středoevropskými zeměmi	6
2.2.1	Vztahy mezi celkovou a dlouhodobou nezaměstnaností	7
2.2.2	Regionální pohled	8
3	Závěr	9
4	Literatura	10

1 Teorie

1.1 Kdo je dlouhodobě nezaměstnaný

Nezaměstnanost můžeme definovat na základě definice Mezinárodní organizace práce (ILO) a podle zákona o zaměstnanosti č. 1/1991 Sb., jehož úplné znění bylo vydáno po pozdějších novelách pod číslem 450/1992 Sb., citujeme:

„Nezaměstnané jsou všechny osoby patnáctileté a starší, které ve sledovaném období souběžně splňovaly dále uvedené tři podmínky:

- a) byly bez práce, tzn., že nebyly ani v placeném zaměstnání, ani nebyly sebezaměstnané,
- b) hledaly aktivně práci – na úřadech práce, ve zprostředkovatelích práce, přímo v podnicích, pomocí inzerce, založením vlastní firmy a podáním žádosti o pracovní povolení a licence nebo hledání zaměstnání jiným způsobem,
- c) byly připraveny k nástupu do práce okamžitě nebo nejpozději do 14 dní pro výkon placeného zaměstnání nebo sebezaměstnání.“

Pokud osoby nesplňují alespoň jednu z podmínek, jsou klasifikovány jako zaměstnané nebo ekonomicky neaktivní.

Dlouhodobá nezaměstnanost bývá definována různě, zpravidla se jedná o nezaměstnanost trvající déle než jeden rok.

1.2 Příčiny a důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti

Nezaměstnanost je považována za vážný ekonomický a sociální problém, zejména pokud se stává dlouhodobou. Jestliže se doba trvání jednotlivých případů nezaměstnanosti prodlužuje, dostává se nezaměstnanost do centra pozornosti nejen těch, kdo ztrácejí práci, ale i do centra pozornosti celé společnosti a jejích státních a politických institucí. Dlouhodobá nezaměstnanost vytváří pro společnost i vládu vážné problémy charakteru finančního (náklady na nezbytnou podporu vzrůstajícího počtu osob bez příjmu ze zaměstnání), organizačního (potřeby rozsáhlého a byrokratizovaného aparátu služeb zaměstnanosti) a politického (ohrožení sociálního smíru). Pro vlády států může vysoká míra dlouhodobé nezaměstnanosti znamenat prostřednictvím ohrožení sociálních práv obyvatelstva i ohrožení legitimacy státní moci.

Délku trvání nezaměstnanosti prodlužují krátkodobá nepružnost trhu práce (nedostatek informací o možnostech uplatnění na trhu práce), rozdíl mezi strukturou poptávky a nabídky práce a dlouhodobá nepružnost trhu práce (neochota k profesní či prostorové mobilitě a překážky, které se této mobilitě staví do cesty).

Dlouhodobá nezaměstnanost má nepříznivé důsledky pro společnost i pro nezaměstnané jedince. K sociálním následkům dlouhodobé nezaměstnanosti pro jedince, jimiž jsou zejména snížení životní úrovně, růst napětí v jeho rodině, a v ostatních interpersonálních vztazích, deprese, ztráta motivace a pocit bezmocnosti, přistupují i další následky, jež pociťuje společnost (nároky na státní rozpočet, nárůst sociálně patologických jevů, nestabilita společnosti).

Je zde tedy řada důvodů, proč se společnost prostřednictvím státu snaží mnoha způsoby čelit problému dlouhodobé nezaměstnanosti. K tomu slouží především politika zaměstnanosti. V zásadě lze zásahy politiky zaměstnanosti klasifikovat do čtyř typů:

- první typ podpory v nezaměstnanosti,
- druhým je regulace pohybu osob na trhu práce a vstupu celých sociálních kategorií na trh práce či naopak uvolňování jiných osob z tohoto trhu (předčasné důchody),
- třetí spočívá na jedné straně v podpoře ekonomické (zejména investiční) aktivity přinášející růst pracovních příležitostí v ziskové sféře a na druhé straně ve stimulaci spotřeby,
- čtvrtý typ představují aktivity ve vytváření pracovních příležitostí pomocí přímých státních výdajů ve státním sektoru, včetně vytváření pracovních příležitostí v široce expandujících odvětvích sociálního státu.

2 Praxe

2.1 Situace v ČR

Dlouhodobá nezaměstnanost je nejvýznamnějším negativním trendem na trhu práce. Od roku 1998 vytrvale roste podíl (stejně jako absolutní počet) osob, které jsou bez zaměstnání déle než dva roky. Na druhé straně stejně strmě klesá podíl těch, kteří problém své nezaměstnanosti vyřeší v průběhu prvních tří měsíců. Data poskytovaná úřady práce ukazují, že od roku 1997 rychle rostl podíl dlouhodobé nezaměstnanosti, který kulminaci - hodnotu 38,4 %, zaznamenal v roce 2000 – kdy od roku 1997 vzrostl o více jak 18 procentních bodů! Ke konci roku 2002 se podíl dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání pohyboval kolem 37 %, což v absolutním vyjádření představuje 191,3 tis. osob nezaměstnaných déle než jeden rok (ovšem na konci 3. čtvrtletí 2003 byl jejich podíl dokonce 40 %). Nebezpečný růst dlouhodobé nezaměstnanosti byl sledován zejména v regionech, kde probíhají výrazné restrukturalizační procesy. Jedná se zejména o kraj Ústecký a Moravskoslezský, kde růst podílu dlouhodobě nezaměstnaných uchazečů o zaměstnání nebyl zastaven ani ekonomickým oživením v letech 1999 – 2000. Jejich podíl zde v roce 2002 dosáhl hranice 47 %. Také data z VŠPS potvrzují, že dlouhodobá nezaměstnanost se koncentruje zejména do oblasti Ústeckého a Moravskoslezského kraje. V těchto regionech žije téměř 43 % dlouhodobě nezaměstnaných, tj. 35 % všech nezaměstnaných.

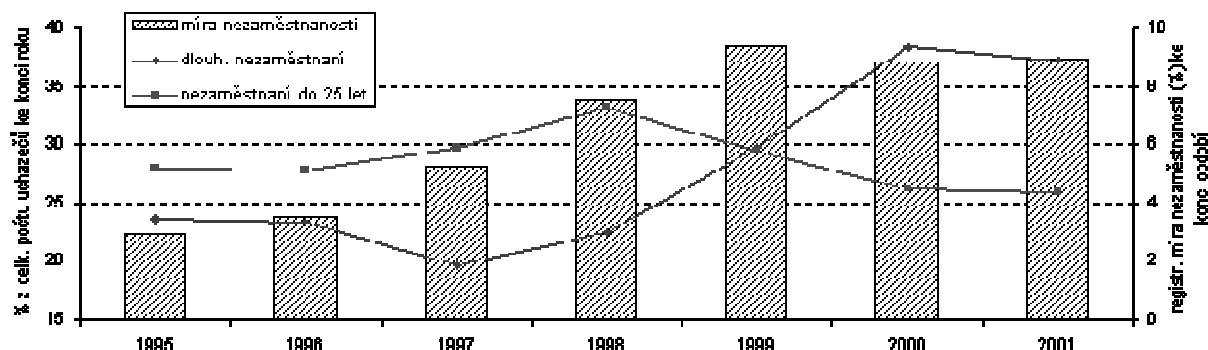
Dlouhodobá nezaměstnanost postihuje především nekvalifikovanou pracovní sílu s nízkým či žádným vzděláním, kvalifikovanou, dříve dlouhodobě zaměstnanou pracovní sílu, ale nepružnou, ženy, obyvatele se zaostávajících a venkovských oblastí, příslušníky etnických minorit a imigranty, zdravotně postižené, mladistvé, zejména problémové jedince.

Typická pro dlouhodobou nezaměstnanost je kumulace handicapů a zároveň heterogenost jednotlivých skupin. Mezi dlouhodobě nezaměstnané spadají ovšem i ti, kteří jsou v evidenci úřadu práce zejména pro výhody ze sociálního zabezpečení, jejichž nárok je evidencí na ÚP podmíněn. Údaje získané prostřednictvím VŠPS nám umožňují srovnání struktury dlouhodobě a krátkodobě nezaměstnaných podle základních sociodemografických charakteristik v roce 2002.

Struktura nezaměstnaných mužů a žen v roce 2002 (dle VŠPS) (%)

	dlouhodobě nezaměstnaní		krátkodobě nezaměstnaní		nezaměstnaní celkem	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
vzdělání						
ZŠ	35,8	29,4	14,8	17	25,3	23,2
SŠ bez maturity	46,8	43,8	52,0	44,0	49,4	43,9
SŠ s maturitou	14,8	25,5	25,9	33,7	20,3	29,6
VŠ	2,7	1,3	7,3	5,3	5	3,3
věk						
do 19	5,2	4,1	8,9	10,1	7,1	7,1
20-24	15,4	12,2	25,8	18,8	20,6	15,5
25-29	14,2	13,2	15,5	17,6	14,9	15,4
30-39	18,5	27,6	18,2	22,6	18,4	25,1
40-49	24,8	22,4	15,8	17	20,3	19,8
nad 50	21,8	20,5	15,9	13,9	18,9	17,2
zdravotní stav						
ZPS	16,1	12,2	6,6	4,6	11,4	8,4
celkem	100 (82600)	100 (105600)	100 (81800)	100 (105000)	100 (164300)	100 (210600)

Podíl dlouhodobě nezaměstnaných a nezaměstnaných do 25 let

Zdroj: MPSV, ČSÚ

Opakovaná evidence je zaznamenána častěji u mužů než u žen a u věkové kategorie „25 – 44 let“ (v porovnání s kategoriemi „18-24“ a „nad 44 let“). Její četnost klesá i s růstem dosaženého vzdělání – nejtypičtější je pro uchazeče o zaměstnání se základním vzděláním popř. bez něj. Celkově podíl nezaměstnaných s první evidencí na úřadě práce jen málo přesahuje hranici 40 %, zato podíl dvakrát evidovaných se pohybuje kolem 27 %, třikrát evidovaných kolem 15 % atd. Podíl těch, kteří mají již šestou a vícenásobnou registraci, činí kolem 4 až 5 %.

Rizikové skupiny na trhu práce bez ohledu na regionální rozdílnosti a momentální situaci, jsou pak především:

- zdravotně postižení;
- Romové;

- nekvalifikovaní uchazeči a uchazeči s nízkou kvalifikací;
- ženy, zejména pak ty, které pečují o dítě/děti ve věku do 15 let;
- věkově starší osoby;
- mladí lidé, zejména pak absolventi a mladiství;
- uchazeči společensky nepřizpůsobiví, často měnící zaměstnání, se špatnou morálkou.

Podle dosavadních poznatků řady úřadů práce se nejčastějšími kumulacemi handicapů ukazují být:

- vyšší věk + nevyhovující zdravotní stav;
- vyšší věk + nedostatečná kvalifikace;
- nízká kvalifikace + vyšší věk + zdravotní postižení.

2.1.1 Aktivní politika zaměstnanosti jako řešení dlouhodobé nezaměstnanosti

Jedním z možných řešení dlouhodobé nezaměstnanosti je využití nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti. Rekvalifikace jsou však stále až příliš zacíleny na krátkodobě nezaměstnané, lépe kvalifikované, zdravé a mladší uchazeče, nikoliv na ohrožené skupiny – ovšem vyjma absolventů škol (ale i zde se uplatňují hlavně maturanti a vysokoškoláci).

Zastoupení dlouhodobě nezaměstnaných, osob nad 50 let či zdravotně handicapovaných je v rekvalifikačních stále velmi nízké. Důvodem může být také to, že je zjevně obtížné (jak z hlediska možností tvorby vhodných a odpovídajících programů, tak z hlediska motivovanosti účastníků) docílit větší účasti dlouhodobě nezaměstnaných, nekvalifikovaných nezaměstnaných a zdravotně postižených, případně nezaměstnaných ve vyšším věku v rekvalifikačních kurzech.

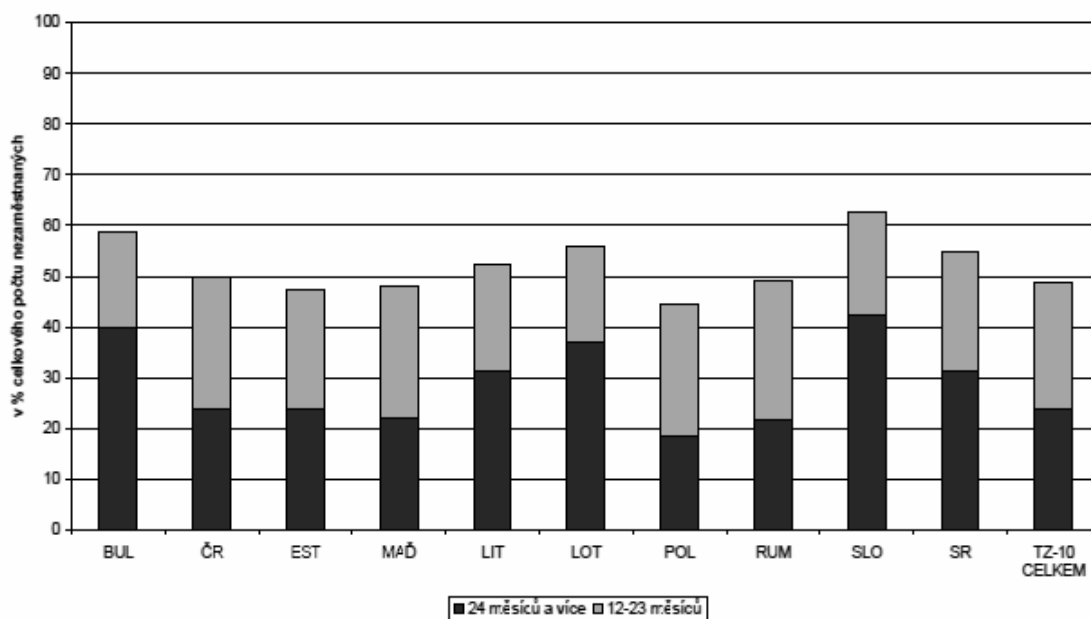
2.2 ČR ve srovnání se středoevropskými zeměmi

Celkový počet dlouhodobě nezaměstnaných v regionu deseti středoevropských tranzitivních zemí dosáhl v roce 2000 téměř 3 milionů. Představuje to v průměru 6,2 % dlouhodobě nezaměstnaných z celkového počtu pracovních sil v regionu, přičemž se míra dlouhodobé nezaměstnanosti pohybuje v jednotlivých zemích v poměrně širokém spektru od 3 do 10 %. Znamená to, že již téměř polovina z celkového počtu nezaměstnaných byla bez práce nejméně jeden rok a převýšila tak v roce 2000 již značně úroveň dlouhodobé nezaměstnanosti v zemích EU s necelými 4 % z celkového počtu pracovních sil, ovšem s relativně většími rozdíly mezi zeměmi v celkovém rozpětí od 1 - 7 %.

V zásadě lze středoevropské tranzitivní země rozdělit z hlediska míry nezaměstnanosti do několika skupin: země s relativně nízkou mírou dlouhodobé nezaměstnanosti kolem 3 - 4 %, kam spolu s Českou republikou patří především Maďarsko a dále též Rumunsko a Slovinsko, země se zhruba střední mírou dlouhodobé nezaměstnanosti mezi 6 - 8 %, tj. Polsko a tři pobaltické republiky Estonsko, Lotyšsko a Litva a konečně země se značně vysokou mírou dlouhodobé nezaměstnanosti kolem 10 %, kam patří Bulharsko a Slovensko. Míry dlouhodobé nezaměstnanosti v zemích zpravidla korelují s mírami celkové nezaměstnanosti, i když v poněkud rozdílném rozsahu. V zásadě však platí, že s rostoucí mírou celkové nezaměstnanosti v zemích lze zpravidla pozorovat též rostoucí míru dlouhodobé nezaměstnanosti.

S problematikou dlouhodobé nezaměstnanosti (tj. v trvání 12 měsíců a více) je spojena též problematika velmi dlouhodobé nezaměstnanosti (tj. 24 měsíců a více). V roce 2000 bylo ve střeoevropských tranzitivních zemích bez práce po dobu nejméně 24 měsíců již téměř polovina dlouhodobě nezaměstnaných, což je asi čtvrtina z celkového počtu nezaměstnaných. Nejhorší situace v tomto směru je zejména ve Slovinsku, Bulharsku a Lotyšsku (kolem 40 % z celkového počtu nezaměstnaných), zatímco v Polsku, Rumunsku a Maďarsku jsou tyto podíly jen asi poloviční. V České republice činil v roce 2000 podíl velmi dlouhodobě nezaměstnaných asi 24 %, v průměru za země EU však značně více - téměř 30 %.

Podíly dlouhodobě nezaměstnaných za rok 2000

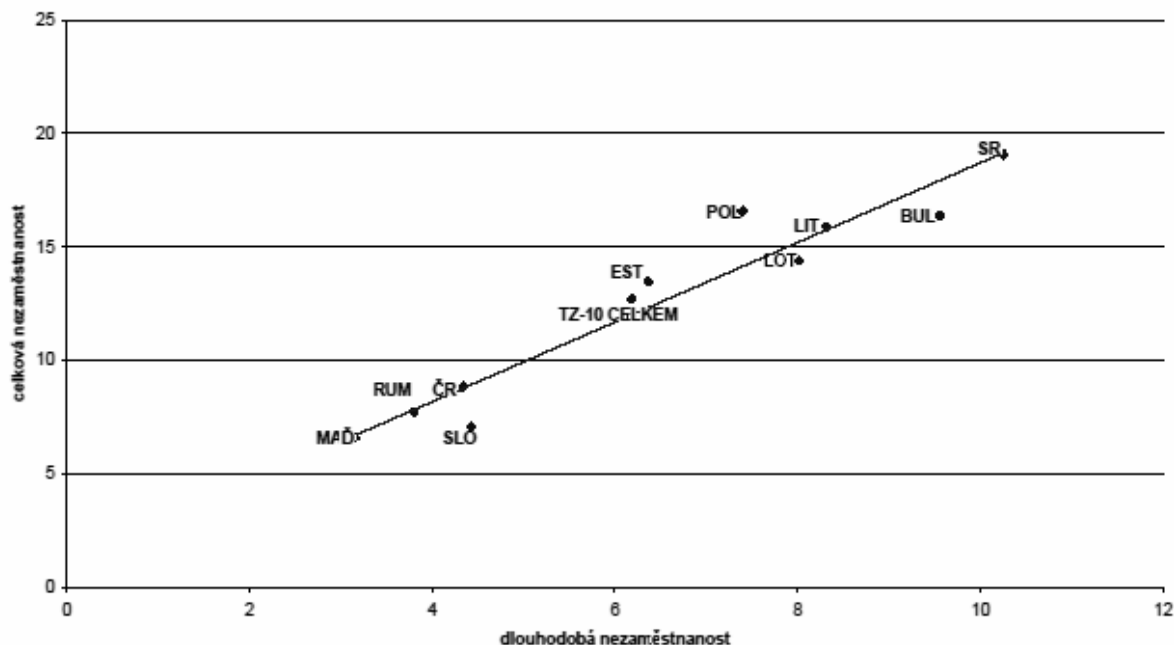

Zdroj: VÚPSV

2.2.1 Vztahy mezi celkovou a dlouhodobou nezaměstnaností

Výsledky jak za rok 1999, tak i za rok 2000 ukazují, že všeobecně úroveň dlouhodobé nezaměstnanosti v zemích úzce koreluje s úrovní celkové nezaměstnanosti - s rostoucí mírou celkové nezaměstnanosti v zemích roste i míra dlouhodobé nezaměstnanosti. Země s nejvyšší mírou celkové nezaměstnanosti v roce 2000 - Slovensko, Bulharsko, Polsko, Lotyšsko a Litva s mírami převyšujícími průměrnou míru nezaměstnanosti za celý region současně zaznamenaly nejvyšší míru dlouhodobé nezaměstnanosti a naopak země s nejnižší mírou celkové nezaměstnanosti dosahují i nejnižších měr dlouhodobé nezaměstnanosti - Maďarsko, Rumunsko, Česká republika a Slovinsko.

Vztah mezi mírami celkové a dlouhodobé nezaměstnanosti za rok 2000

Zdroj: VÚPSV

2.2.2 Regionální pohled

K doplnění přehledu situace na trhu práce a jmenovitě nezaměstnanosti je třeba připomenout ještě jeden závažný problém, tj. problém často i značně rozdílné situace v jednotlivých regionech v zemích. Jak v případech celkové, tak i dlouhodobé nezaměstnanosti jde zejména o regionální nesoulad mezi nabídkou a poptávkou po pracovní síle, umocněný často nesouladem mezi strukturou volných pracovních míst a strukturou nezaměstnaných. Mobilita pracovních sil by mohla alespoň částečně k řešení tohoto problému přispět. Ta je však v uvedených zemích z nejrůznějších důvodů (bytových, ale i celé řady dalších rodinných) zpravidla zcela nedostatečná, pokud vůbec existuje (nemluvě o některých případech mezistátní, mnohdy i nelegální dojíždky za prací).

3 Závěr

Ve většině evropských zemích bývají opakovaně zpracovávány strategie řešení problematiky dlouhodobě nezaměstnaných. Řešení situace jsou skutečně náročná na profesionalitu a na lidské i finanční zdroje, vyžadují individuální přístup, tvořivost a decentralizovaná řešení. Při nich je zapotřebí vysoké účasti nevládních organizací, odpovědnosti (ale i kompetence) institucí na lokální úrovni.

Je třeba mít na paměti, že investice do lidského kapitálu jsou nejefektivnější ekonomickou a zároveň sociální investicí. Úvahy o opatřeních politiky zaměstnanosti by proto podle našeho názoru měly sledovat odpověď přinejmenším na tyto problémy: výše podpor a sociálních dávek není vždy adekvátní potřebám, ale nízké mzdy zase nemotivují nezaměstnané k hledání zaměstnání. Za úvahu stojí i možnost posílit program veřejně prospěšných prací (jak se děje v současné době). Obecně je třeba posílit orientovanost a informovanost klientů, jejich schopnost obstát na pracovním trhu, zvýšit motivaci k práci.

4 Literatura

- Mareš, P.: Nezaměstnanost jako sociální problém. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 1998
- Kux, J.: Dlouhodobá nezaměstnanost v mezinárodním srovnání 10 středoevropských tranzitivních zemí, VÚPSV, 2002
- Syrovátka, T.; Řezníček, I.: Dlouhodobá nezaměstnanost a záchranná sociální síť, MU Brno, 1995